

SZATHMÁRI ISTVÁN
STILISZTIKAI LEXIKON

A MAGYAR NYELV KÉZIKÖNYVEI VII.

Sorozatszerkesztő
KISS GÁBOR

*A „... »stílus« eleven energia, amely a szavak
médiumán át érzékiesen, lüktető érveléssel továbbít
egy személyiséget”*

(Márai Sándor)

SZATHMÁRI ISTVÁN

STILISZTIKAI LEXIKON

Stilisztikai fogalmak magyarázata
szépirodalmi példákkal szemléltetve

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2004

Lektor
FÁBIÁN PÁL

ISSN 1589-4371

ISBN 963 9372 80 3

© Szathmári István, 2004
© TINTA Könyvkiadó, 2004

Kiadja a TINTA Könyvkiadó, Budapest
A kiadásért felel
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Hidalmási Anna
Borítóterv és tipográfia: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

A stilisztikai lexikon felöleli a fontos stilisztikai fogalmakat, de nemcsak ún. irodalmi, hanem széles értelemben vett nyelvi stilisztikát ad. Ennek megfelelően a régi stilisztikában szereplő fogalmakon kívül tárgyalja – a funkcionális stilisztikai felfogás értelmében – valamennyi nyelvi-nyelvtani jelenség stílárís vonatkozásait és általában a nyelvhasználat (fogalmazás, előadás, nyelvhelyesség stb.) minden lényeges kérdését. Ilyenformán a lexikonból kikerekedik az egész magyar stílusrendszer a fontosabb határterületekkel (irodalomtudomány és stilisztika, esztétika és stilisztika, névtudomány és stilisztika stb.) együtt. Célja tehát nem csupán a stilisztikai fogalmak összefoglalása, hanem az is, hogy segítséget nyújtson a szépirodalmi művek stílusának helyes értékeléséhez, továbbá a helyes fogalmazás, a hatásos és szép stílus elsajátításához.

Az egyes szócikkek tartalmazzák az illető stilisztikai jelenség idegen nevének eredetét és – ha a magyar elnevezéssel nem egyezik – a jelentését, továbbá a jelenség meghatározását (a nyelvtani fogalmak meghatározásától eltekintettünk), megjelenési formáit, fajait, nyelvi-stilárís eszközeit, a stílushatását, illetőleg lehetőség szerint annak lélektani s egyéb okát. A jelenségeket s azok fajait a magyar irodalomból vett költői és prózai példák illusztrálják (ez utóbbiak esetében a forrás említése nélkül csak az író, költő nevét és a mű címét közöljük). Az idézetekben a megfelelő jelenségeket kurziváltuk, kivéve ha az idézet egészében szolgál példaként valamire.

A stilisztikai fogalmakat általában a ma szokásosabb magyar nevük alatt tárgyaljuk, de a lexikon használhatóságát azzal is igyekeztünk biztosítani, hogy minden fogalom szerepel – utalás formájában – az idegen nevéen is, illetőleg – ha több neve van – mindegyik nevéen, a megfelelő betűrendi helyén (pl. Vízió l. Látomás). Azokat az idegen eredetű neveket, amelyek a magyarban általánosan használatosak, magyarosan írtuk, a ritkán vagy egyáltalán nem használtakat pedig az idegen írásmód szerint. Ezenkívül az összefoglaló címszavak esetében – mivel célszerűbbnek látszott ilyenek alatt tárgyalni egyes jelenségeket (pl. Névszó, Ige, Csoportnyelv stb.) – mindig utalunk a megfelelő betűrendi helyen arra, hogy a részjelenségek milyen címszó alatt találhatóak (pl. Igeidők l. Ige alatt). A szócikkek végén megemlítjük azokat a rokon stb. jelenségeket, amelyek a tárgyalt fogalmakra utalásokat tartalmaznak.

Itt jegyezzük meg, hogy – a dolog természeténél fogva – szócikkeink között számos olyan akad, amely nem tekinthető lezártnak, csupán a jelenleg kialakult álláspontokat tükrözi, illetve rögzíti.

ELŐSZÓ AZ ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVÍTETT MÁSODIK KIADÁSHOZ

A Stilisztikai lexikon eredetileg része volt A magyar stilisztika útja című 1961-es munkámnak (Gondolat Kiadó), amely a magyar stilisztika rövid történetét bemutató bevezetés (I–XVI) után Sylvester Jánostól Zlinszky Aladárral bezárólag a magyar stilisztika alakítóinak a műveiből közölt részleteket (1–361). Ezt követték a Melléletek keretében a közölt művekkel kapcsolatos Jegyzetek (363–416), majd A stilisztikai fogalmak lexikona (417–544), ezt követte a Stilisztikai bibliográfia (545–626), illetve a magyar írók, költők stílusával foglalkozó írások bibliográfiája (626–681), aztán a feldolgozott folyóiratok jegyzéke (683–684), a rövidítésjegyzék (685–686), végül a név- és tárgymutató (687–699).

A példányok hamar elfogytak. Leginkább a Stilisztikai lexikon részt keresték. Ezért a Tinta Kiadó ennek a megjelentetésére vállalkozott. Ezúttal tehát átdolgozott és bővített kiadást vehet kezébe az olvasó. Ennek megfelelően néhány olyan címszót elhagytam, amely felett eljárt az idő, illetve egynéhány új címszót felvettem, továbbá ugyancsak néhánynak a bemutatásán valamelyest módosítottam. Ennél lényegesebb azonban, hogy megnöveltem az illusztráló példák számát. A felhasználást könnyíti meg továbbá az, hogy a verseket és a prózarészleteket középre, illetve beljebb helyezve tördeltük, és a szöveg zsúfoltságán is enyhítettünk, ilyenformán levegősebb lett az egész lexikon.

Egyébként azért nem kellett sokat változtatnom az eredeti szövegen, mert az 1961-es kiadás is a funkcionális stilisztika alapján készült, és ez az irányzat ma is él, sokan követik, jóllehet a stilisztika nagyot fejlődött éppen a szövegtan, a szemiotika, a pragmatika, a kognitív szemlélet hatására is. (Annyit azért legalább zárójelben megjegyzek, hogy a „Nemzeti nyelv, irodalmi nyelv, köznyelv” szócikken nem változtattam, bár vannak más elfogadott rendszerek is. Azért nem változtattam, mert az több részrendszer módosítását vonta volna maga után.)

Ennek a lexikonnak feltétlen előnye, hogy gyorsan lehet benne tájékozódni stilisztikai jelenségek, fogalmak kérdésében. A lényegét jelentő meghatározás ugyanis ott található, úgyszintén az illető jelenség rendszere, stílusértéke, felhasználhatósága. És mindezt számos példa illusztrálja. Elgondolásunk szerint a lexikont jól hasznosíthatják elsősorban az egyetemista, főiskolai és középiskolai diákok, a tanárok és mindenki, akit anyanyelvünk stilisztikai jelenségei és egyáltalán a célszerű és hatásos kifejezés lehetőségei érdekelnek.

Budapest, 2003. szeptember 12.

Szathmári István